

Отримано: 16 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 25 лютого 2018 р.

Прийнято до друку: 03 березня 2018 р.

e-mail: oksanaskvur81@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-53-57

Лісничук О. А. Інституціональні чинники забезпечення регіонального розвитку. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. Острогор : Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). С. 53–57.

УДК 332.122

JEL-класифікація: R10

Лісничук Оксана Андріївна,

кандидат економічних наук, Університет державної фіскальної служби України

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті проведено систематизацію й аналіз тих інституційних чинників, які так чи інакше впливають на розвиток регіонів України. Такі фактори структуровані відповідно до інституціональної структури регіону, у яку входять інститути регіональної й економічної влади. Виділення цих факторів дає можливість визначити стан регіонального розвитку як у загальному, так і в інституціональному аспектах, орієнтуючись на структуру інститутів, що утворюють сучасний регіон.

Ключові слова: регіон, розвиток, інституціоналізм, чинники, вплив.

Лісничук Оксана Андреевна,

кандидат экономических наук, Университет государственной фискальной службы Украины

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ФАКТОРЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

В статье проведена систематизация и анализ тех институциональных факторов, которые так или иначе влияют на развитие регионов Украины. Такие факторы структурированы в соответствии с институциональной структурой региона, в которую входят институты региональной и экономической власти. Выделение этих факторов дает возможность определять состояние регионального развития как в общем, так и в институциональном аспектах, ориентируясь на структуру институтов, образующих современный регион.

Ключевые слова: регион, развитие, институционализм, факторы, влияние.

Oksana Lisnichuk,

PhD in Economics, University of the State Fiscal Service of Ukraine

INSTITUTIONAL FACTORS OF REGIONAL DEVELOPMENT

In this article systematization and analysis of those institutional factors that somehow have an impact on the development of regions of Ukraine. These factors are structured in accordance with the institutional structure of the region, which includes institutions of regional and economic power. The isolation of these factors enables us to determine the state of regional development, in general, and in structural aspects, drawing on the stroke of the institutions that form the modern region.

Key words: region, development, institutionalism, factors, influence.

Постановка проблеми. Забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку на основі цілеспрямованих інституціональних перетворень є пріоритетним завданням для кожної країни і всієї світової спільноти. Особливе теоретичне і практичне значення така проблема має в українському суспільстві, що переживає складний період переходу до нової системи соціально-економічних відносин, суттєвою перешкодою у проведенні якого є недосконалість інституційного середовища.

Не підлягає сумніву той факт, що нині Україна переживає кризу системи державного управління регіональним розвитком, що вже призвело до ослаблення державної влади, втрат частини території, до виникнення на території держави вогнищ збройного сепаратизму, підтримуваних Росією, до падіння показників регіонального розвитку та загалом формує напруженість у суспільстві.

Недолік ефективних форм державного регулювання економіки на регіональному рівні, кризові тенденції в розвитку регіонів, слабка опрацьованість принципів та інституційного базису територіальної організації стали факторами, що посилили дезінтеграційні процеси в країні і суттєву поляризацію в рівнях соціально-економічного розвитку територій. Особливо гостро ці проблеми торкнулися інфраструктурної сфери, а вирішення більшості економічних проблем пов'язане з активною участю інститутів розвитку, оскільки якість і адекватність інституційного середовища визначають напрями, форми, умови і саму можливість модернізаційних процесів в економіці. Створення дієвої й ефективної системи інститутів розвитку є в наш час першочерговим завданням органів регіональної влади й управління, у зв'язку з чим актуальним завданням є вивчення інституціональних чинників забезпечення регіонального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питань інституційного розвитку регіональної економіки в останні роки зверталися О. А. Зінченко, Д. А. Зінченко, В. В. Дементьев, Г. М. Калетнік, А. Г. Мазур, О. Г. Кубай, О. С. Коврига та ін. Водночас поточна динамічна ситуація не знижує актуальності подальших розробок у цьому напрямі.

Крім того, аналіз цих робіт показує, що інституційні чинники соціально-економічного розвитку регіонів нашої країни вивчені економічною наукою недостатньо. Тим часом відомо, що вони формують фундаментальні параметри довгострокового функціонування регіональних економічних систем.

Метою статті є аналіз чинників, що формують уявлення про рівень розвитку регіональної економіки, **завданням дослідження є** систематизація тих інституційних, які так чи інакше впливають на розвиток регіонів України.

Виклад основного матеріалу. Розвиток регіональної економіки в сучасних умовах – найбільш дискусійна проблема економічної теорії та практики. Нині під час розвитку ринкових відносин формується нова регіональна сфера інтересів і відповідальності, яка реалізується на конкретній території в характерних для неї специфічних умовах. Регіони є основою забезпечення відтворювального процесу відповідно до властивого їм потенціалу економічного зростання, при тому, що в кількісному відношенні економіка ряду регіонів світу досягла небувалого рівня, у зв'язку з чим постало питання – у якому напрямі розвиватися далі, через що можливо забезпечувати подальший розвиток регіональних економік? [5].

Дослідники визначають напрями «збалансованого регіонального розвитку» щодо умов сучасної України: – економічне зростання (приріст ВРП); – прогресивний тип економічних трансформацій (про структурні зрушення – зростання частки сфери послуг; збільшення частки обробної промисловості порівняно з видобувною; випереджальні темпи розвитку високотехнологічних наукоємних промислових виробництв; тощо); прогресивний тип економічних трансформацій – позитивні зміни в розвитку соціуму (зменшення захворюваності та смертності населення, зростання тривалості життя, освітнього рівня населення та підвищення якості навчання, зменшення безробіття, скорочення масштабів небажаної міграції, зростання рівня доходів населення, зменшення частки населення, яке живе за межею бідності та ін.); – покращання екологічної ситуації й дотримання вимог екологічної безпеки; – забезпечення гармонійного просторового розвитку (зміцнення провідних міст регіону як полюсів зростання; покращення транспортної інфраструктури й інфраструктури зв'язку тощо) [1].

Вирішуючи проблему збалансованого розвитку, слід звернутися до інституціонального розуміння зростання економіки, в основі якого, на думку представників сучасної інституційної теорії, лежать чинники, що визначають як абсолютний кількісний ріст валового регіонального продукту (ВРП), а також тих показників, які забезпечують якісне зростання (тривалість життя, рівень освіти, рівень розвитку культури в регіоні і т. ін.) і забезпечуються розвитком системних інституціональних утворень, таких як система охорони здоров'я, освіти, розвитку культури. Водночас із погляду теорії інституціоналізму замало вказати на існування різних інститутів і стверджувати, що інститут – це система соціальних чинників, які доповнюють один одного. Потрібно показати, як ці інституційні елементи поєднуються в єдину систему, під впливом чого ця система функціонує [3, с. 29].

У зв'язку з цим можна погодитися з трактуванням регіону як економічного інституту, до складу якого входять різні утворювання, створювані коаліціями владних політичних і економічних агентів для виробництва і споживання колективних, соціальних і духовних благ членами регіонального освіти; це природний, органічний принцип територіальної організації соціальних, політичних, економічних і культурних аспектів життєдіяльності людських товариств [9].

У такому контексті структура регіонів може бути представлена як складна соціально-економічна система, розвиток якої знаходиться під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, що впливають на різні інститути, що утворюють регіон.

Із цього приводу ще класики економічної теорії А. Сміт, А. Маршалл і Дж.М. Кейнс указували, наприклад, на те, що забезпеченість ресурсами забезпечує розвиток економіки, проте в їхніх теоріях не було розглянуто інших чинників економічного розвитку: освіти, здоров'я, стосунків індивідів, психології тощо.

Вирішуючи цю проблему, інституційна теорія «заглянула» всередину людини, відкривши нові можливості для дослідження економічного розвитку. Розуміючи це, на сьогодні все більша кількість економістів починають дотримуватися інституційного підходу в регіональній економіці, і його теоретичні положення використовують під час вирішення практичних завдань. Це пов'язано з прагненням розглянути сучасні економічні (і не тільки економічні) процеси комплексно та всебічно. Інституційна економічна теорія розширює сферу економічного аналізу, використовуючи фактори, які не тільки не були розглянуті за допомогою класичної теорії, а й взагалі їх не вважали економічними, наприклад, людський фактор у всьому його різноманітті. Загалом теорія інституціоналізму може бути покладена в основу нової концептуальної моделі розвитку регіону, адекватній ринковій економіці [7].

Особливе значення інституційний підхід до вирішення економічних завдань має, коли йдеться про регіональний розвиток України, оскільки на початку ХХІ століття спільною проблемою для всіх регіонів країни була проблема реформування структури економіки, її стабілізація і соціальна переорієнтація. Такі проблеми залишаються не вирішеними й актуальними і на сьогодні.

Однак слід зазначити, що зміни в системі виробничих відносин пов'язані з посиленням ринкової спрямованості економіки в нашій країні все-таки відбулися, у зв'язку з цим виникли нові завдання і пріоритети в дослідженнях із розвитку регіональної економіки в її інституціональному аспекті. Водночас, безумовно, не можна ігнорувати той факт, що осучаснена українська регіональна економіка характеризується цілим набором інституційних проблем, вихід із яких можливий тільки в разі розуміння їх суті і варіантів їх вирішення. Саме це і пропонує інституційна теорія: описуючи економіку як сукупність інститутів, вона розкриває зв'язки між ними і способи їх взаємодії. Наприклад, коли йдеться про інститут муніципального управління як про розвинену систему угод, розпоряджень, принципів, то одночасно розглядають і умови, що забезпечують ефективність системи управління.

Таким чином, розглядаючи регіональну економіку з позицій інституціоналізму, необхідно враховувати, що такі дослідження, насамперед, повинні спиратися на вивчення тих чинників, які формують умови регіонального розвитку. Відповідно до цього сучасні проблеми розвитку регіону вимагають вибору критеріїв і показників розвитку регіонального господарства. Ці питання носять методичний характер, і вони загалом спрямовані на оцінку рівня регіонального розвитку того чи іншого регіону.

Існують різні підходи до вирішення такого завдання. Якщо робити короткі висновки, то один із способів – це проста адаптація оцінки розвитку національного господарства на рівень регіону. Наприклад, у роботі [12] вказано, що в сучасних умовах можна виділити такі інституційні чинники, які гальмують успішний розвиток економіки: недостатньо ефективне використання економічних функцій держави; слабкий захист прав власності; недосконала кредитно-фінансова система і фондовий ринок; брак цілісної інституційної інфраструктури інвестиційного та інноваційного процесів. Як видно з цього переліку, ці фактори не співвідносяться з проблемами розвитку регіональної економіки.

У працях з економічної географії звернено увагу на такі чинники регіонального розвитку: відмінності природно-кліматичних умов життя і підприємництва в окремих районах; масштаби, якість і напрями використання природних ресурсів, які визначають «продуктивність» регіону. Цей фактор впливає не тільки на розвиток окремих галузей (сільське і лісове господарство, рибальство), але й на умови розміщення промисловості і життя людей; периферійне або глибинне положення районів, унаслідок чого посилюється вплив транспортних витрат на формування цін і широту ринків збуту – погані транспортні та комунікаційні зв'язки периферійних районів ускладнюють їх економічний розвиток; застаріла структура виробництва, запізнення з введенням інновацій; переваги від близькості до агломерацій, що ведуть до перетину в регіоні міжгалузевих зв'язків, появи можливостей інтеграції місцевих виробників із великими міжрегіональними виробничо-господарськими структурами; політичні умови, форми регіональної політики; інституційні чинники, що визначають ступінь регіональної автономії, соціально-економічний розвиток та ін. Водночас, як видно з цього переліку, ці чинники мало пов'язані з інституційною теорією, більше орієнтовані на географічні й геополітичні чинники регіонального розвитку [11].

На думку авторів методології системного аналізу регіону, для визначення рівня інституційного розвитку доцільно проаналізувати такі показники: рівень внутрішнього (регіонального) продукту (ВРП); темпи зростання ВРП на душу населення; коефіцієнт валютного покриття імпорту; індекс фізичного обсягу промислової продукції; ступінь зносу основних виробничих фондів; питома вага збиткових підприємств; співвідношення чисельності наукового персоналу і чисельності зайнятих у сфері матеріального виробництва; ставка за кредитами банків; зростання інвестицій в основний капітал; індекс співвідношення податків і інших надходжень до регіонального бюджету і ВРП регіону [10].

Як видно з наведеного переліку показників, автори здебільшого орієнтуються на економічні показники розвитку регіонів, не виділяючи групу чинників, які цей розвиток визначають.

Другий спосіб полягає у визначенні показників, які відповідають реальній економічній ситуації, що склалася в економіці країни і регіонах, виходячи з того, що інституційні чинники економічної інтеграції регіонів – це комплекс формальних і неформальних інститутів, норм, правил (обмежень), а також механізмів координації і мотивації відповідних структур, що їх реалізують, сукупність яких впливає і регулює поведінку економічних суб'єктів.

У літературі з інституційної теорії виділяють два великі класи інститутів – інститути політичної, законодавчої та господарської влади (органи управління регіоном) й інститути економічної влади (організації, підприємства, фірми), на які ми будемо орієнтуватися і далі.

Водночас, перше, на що ми хочемо звернути увагу – це те, що слід чітко розрізняти чинники і показники розвитку. Для нашої методики під чинником ми будемо розуміти вектор розвитку. Інакше кажучи, це те, через що досягається розвиток регіону. Таким чином, чинник представляє якісну оцінку розвитку регіону. Показники ж повинні відобразити кількісну оцінку розвитку.

Відповідно до вищевикладеного, пропонуємо виділити такі чинники розвитку регіону:

- розвиток інститутів регіональної влади, які формують умови розвитку регіону у правовому аспекті, визначають водночас загальну стратегію економічного розвитку, контролюють і впливають на ситуацію в регіоні в усіх її аспектах;
- розвиток інститутів регіональної економічної влади, які формують загальну економічну ситуацію в регіоні.

Відповідно до цього цей критерій містить у собі таку систему показників розвитку регіону, яку наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Чинники, що формують уявлення про рівень розвитку регіональної економіки

Інститути	Чинники	Порівняльна база
Розвиток інститутів регіональної влади		
Органи муніципальної влади, правоохоронна система	Рівень корупції	– дані про стан корупції в різних органах регіональної влади – співвідношення із середньоукраїнським
Органи муніципальної влади	Рівень економічної свободи	– дані про стан розвитку бізнесу – співвідношення із середньоукраїнським – співвідношення з сусідніми регіонами
Органи муніципальної влади	Інвестиційний клімат	– об'єми інвестиції – кількість підприємств з іноземною участю – співвідношення із сусідніми регіонами
Фіскальні органи	Податкове навантаження	– показники податкового навантаження – показники складності адміністрування податків – співвідношення із сусідніми регіонами
Рівень безпеки в регіоні		– рівень злочинності – співвідношення із сусідніми регіонами
Розвиток інститутів регіональної економіки		
Органи муніципальної влади, економічні агенти	ВРП на душу населення	– співвідношення із середньоукраїнським – співвідношення із прожитковим мінімумом – співвідношення із сусідніми регіонами
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Темпи зростання ВРП	– у порівнянні із загальноукраїнськими і ВВП – у порівнянні із нормативними – у порівнянні із сусідами
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Обсяг доходів населення	– ставлення до середньоукраїнських – ставлення до можливості задоволення потреб – ставлення до середньострокових темпів зростання
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Рівень споживання	– співвідношення із середньоукраїнським рівнем – співвідношення з медичними нормами харчування – співвідношення із середньосвітовими
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Рівень безробіття	– нормативний – критичний – порівняльний
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Сальдо міграції населення	– позитивний баланс – негативний – нульовий
Система управління екологічною ситуацією	Стан екології	– нормативний – у відповідність із досягнутим рівнем – по відношенню до сусідів
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Розвиток інститутів регіональної влади	– нормативний – у відповідність із досягнутим рівнем – по відношенню до сусідів
Система охорони здоров'я	Стан здоров'я	– рівень професійних захворювань – зниження рівня дитячої смертності – забезпеченість медичними послугами
Органи законодавчої влади на рівні місцевого самоврядування	Стан правової системи	– рівень правових порушень у різних сферах суспільного життя – рівень захисту населення
Заклади розвитку культури	Стан культури	– стан матеріальної бази культури – можливості реалізації
Система освіти	Рівень освіти	– можливість здобуття освіти – якість освіти в регіоні
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Рівень життя населення в регіоні	– нормативний показник – середньоукраїнський – у порівнянні із сусідніми регіонами

Джерело: розроблено автором.

На нашу думку, у наведеній таблиці систематизовані чинники, які дозволяють прямо або опосередковано оцінити стан розвитку регіону. Крім того, рівень розвитку таких чинників прямо визначає рівень регіонального розвитку, дає можливість порівнювати рівень розвитку різних регіонів.

Виникає питання: за якими напрямками доцільно здійснювати інституціональний аналіз регіонів, і які завдання він покликаний вирішувати?

По-перше, одним із завдань аналізу має стати виявлення інституційних чинників, що впливають на масштаби, динаміку і глибину економічного розвитку регіонів.

По-друге, необхідно визначити окремо вплив формальних і неформальних інститутів на процес економічного розвитку на рівні регіонів.

По-третє, у межах порівняльного інституціонального аналізу важливо зіставлення регіонів за рівнем розвитку, а також визначення тих факторів, які є специфічними для кожного регіону.

По-четверте, на особливу увагу заслуговує формулювання висновків за підсумками аналізу з метою вдосконалення інституційного механізму розвитку регіонів України й особливо з огляду на той факт, що рекомендації будуть стосуватися не тільки загального механізму розвитку, а й розвитку інститутів у кожному, окремо взятому, регіоні.

Висновки. Безумовно, що кожен регіон володіє різним потенціалом і набором особливостей, тому важливий диференційований підхід до вирішення конкретних соціально-економічних проблем наявних у різних регіонах. Раціональне використання наявних регіональних ресурсів можливо тільки під час повного врахування всіх економічних, політичних, соціальних, демографічних та інших особливостей різних регіонів. Цим і викликана необхідність вивчення умов і чинників соціально-економічного розвитку кожного регіону України, що нині є актуальним завданням для майбутніх досліджень.

Література:

1. Балабанов Г. В., Гільберг Т. Г. Збалансований регіональний розвиток і туризм. *Географія та туризм*. 2010. Вип. 9. С. 6–12.
2. Гусева М. О. Структурні трансформації в економіці регіону: оцінка стану та пріоритети структурної корекції. *Регіональна економіка*. 2015. № 1. С. 19–26.
3. Демет'єв В. В. Сучасна теорія інститутів: ідентифікація предметного поля. *Економічна теорія*. 2015. № 1. С. 26–49.
4. Демченко, В. В. Регіональна політика в Україні: сучасний стан і стратегія реформування : [за результатами міжнародної науково-практичної конференції]. *Регіональна економіка*. 2014. № 4. С. 221–228.
5. Зінченко О. А., Зінченко Д. А. Інституціональний підхід до формування інформаційної моделі регіонального ринку. *Моделювання регіональної економіки*. 2010. № 1. С. 12–19.
6. Калетнік, Г. М., Мазур А. Г., Кубай О. Г. Розвиток організаційно-функціональних структур управління в регіональних економічних системах : монографія. М-во аграр. політики, ВДАУ. Вінниця : Вінницька газета. 2009. 185, [3] с.
7. Коврига О. С. Напрями інституціональних перетворень на регіональному рівні. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління*. 2013. Вип. 3. С. 152–160.
8. Конюхов, Ю. М. Механізм реалізації стратегії сталого розвитку соціально-економічного розвитку регіону. *АгроСвіт*. 2015. № 17. С. 64–68.
9. Міхно Н. К. Особливості формування поняття «регіон» у соціологічному дискурсі. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»*. 2012. Т. 18. кн. 2. С. 47.
10. Розанова Л. И. Методологические основы анализа регионального развития. – URL: http://e-notabene.ru/etc/article_11732.html (дата звернення: 14.02.2018).
11. Economic Geography: The Integration of Regions and Nations – By Pierre Philippe Combes, Thierry Mayer, and Jacques François Thisse URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1944-8287.2010.01070.x> (дата звернення: 14.02.2018).
12. Janno Reiljan Regional development sustainability analysis concept // *Discussions on Estonian Economic Policy: EU Member States After the Economic Crisis*, No. 1, 2014. 30 p.